

Nestala naselja srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj

Ključne riječi: Srbi u Hrvatskoj; nenaseljena naselja; popis stanovništva 2011.

Uvod

U Hrvatskoj prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine postoji 150 nenaseljenih naselja. Uz taj podatak valja spomenuti da postoji još 40 naselja u kojima živi tek jedan stanovnik te još 58 naselja sa svega dva stanovnika. U proteklih osam godina neka od tih naselja su također potpuno opustjela, odnosno u njima također više nitko ne živi. Promatrajući narodnosnu strukturu nenaseljenih naselja u Republici Hrvatskoj moguće je ustanoviti da je 45 naselja bilo nekada nastanjeno u potpunosti ili pretežito srpskim stanovništvom. Već 1991. četiri naselja srpske nacionalne manjine nisu bila nastanjena (Mihajlije, Međedi, Borojevci i Šušnjari). Tada su se kao naselja vodila i neka druga mjesta, koja u popisu iz 2011. godine više nisu spomenuta (Tobolić, Zbijeg na slunjskom području, Jezero II na ogulinskom području i Zaile na daruvarskom području). Razlozi napuštanja naselja u vremenu prije 1991. različiti su. U ovom radu, koji se bavi istraživanjem nestalih naselja srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj promatrat će se razlozi nestajanja pojedinih naselja te će se pokušati izraditi tipologija (prema razlozima nestajanja) nestalih naselja srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj.

Geografska rasprostranjenost nestalih naselja¹

Iz sljedeće tablice jasno je vidljivo kakva je geografska rasprostranjenost nestalih naselja u Hrvatskoj. Najveći broj nestalih naselja nalazi se upravo u Gorskom kotaru. U broju napuštenih i izumrlih naselja prednjači bivša općina Delnice koja ima čak 30 napuštenih naselja (najveći broj na području Skrada i Brod-Moravica), potom po broju napuštenih naselja slijedi Karlovačka županija gdje je najveći broj napuštenih naselja na Žumberku (na području grada Ozlja u radatovičkom kraju). Na njih se vežu još 6 naselja (četiri na Žumberku i dva na Plešivici) u Zagrebačkoj županiji. Nakon Karlovačke županije slijedi Istarska županija sa 15 napuštenih naselja od kojih je najveći broj u Poreštini, odnosno u okolici Vižinade i Višnjana. Radi se o vrlo malim naseljima koja su već 1991. godine bila nenaseljena ili vrlo slabo

¹ Podaci o nenaseljenim mjestima u Hrvatskoj preuzeti su iz www.dzs.hr.

naseljena. Na području Požeško-slavonske županije u nekadašnjim općinama Pakrac i Požega svih 15 nenaseljenih mjesta bila su prije posljednjeg rata nastanjena pretežito pravoslavnim srpskim stanovništvom. Na ta se naselja na istoku vežu dva naselja Đakovštine, također nekada nastanjena Srbima, dok se na jugu nastavljaju tri naselja u okolici Nove Gradiške (također naseljena Srbima). Na sjever i zapad od Požeške kotline se nalaze četiri naselja u okolici Daruvara (sva četiri također nekada naseljena Srbima) i sedam naselja srpske nacionalne manjine u okolici Voćina i Orahovice na sjevernim obroncima Papuka. Dakle, najveći broj napuštenih naselja srpske nacionalne manjine nalazi se upravo u Slavoniji (njih 32). Iz tablice je također vidljivo da je relativno mnogo napuštenih naselja i na području Sisačko-moslavačke županije. Radi se o selima sjeverno od Gline koja su već 1991. godine bila slabo naseljena, a u posljednjem ratu u potpunosti uništena. Osim toga, kao i neka sela na Kordunu ova su naselja bila prometno izolirana, povezana lošim makadamima te kada je hrvatsko stanovništvo iz tih naselja 1991. izbjeglo ili bilo protjerano, nakon akcije Oluja i otvaranja mogućnosti povratka u ta naselja nitko se u te zone više nije želio vratiti. Začuđujući je podatak je da je na području Ličko-senjske županije tek osam napuštenih naselja (od toga tek dva u kojima je srpska nacionalna manjina činila većinu stanovništva (Drenovac Radučki i Kozjak), dok se ostala naselja nalaze u Velebitu, neka već odavno nenaseljena (Ravni Dabar, Došen Dabar i Crni Dabar npr.). U Zadarskoj županiji na području Gračaca nenaseljen je tek Duboki Dol, naselje koje se nalazi sedam kilometara od glavne prometnice Gračac-Knin u Velebitu, danas prometno potpuno izolirano. U Splitsko-dalmatinskoj županiji nenaseljena su mjesta na naša dva otoka (Vis (Oključna) i Hvar (Humac i Malo Grablje), odnosno dva školja Palagruža i Sveti Andrija, dok su u Dubrovačko-neretvanskoj županiji nenaseljena dva naselja u blizini Ploča (Dubrave i Brečići) te Svetac i Glavat, dva školja u općini Lastovo.

Tablica I. Nenaseljena naselja prema geografskoj rasprostranjenosti

Županija	Broj naselja
Zagrebačka	8 (Jastrebarsko 6, Sveti Ivan Zelina 1, Vrbovec 1)
Krapinsko-zagorska	1 (Zlatar 1)
Sisačko-moslavačka	7 (Dvor 1, Glina 6)
Karlovačka	19 (Karlovac 1, Ozalj 8, Duga Resa 4, Vojnić 1, Slunj 5)
Bjelovarsko-bilogorska	4 (Daruvar 4)
Primorsko-goranska	45 (Delnice 30, Vrbovsko 5, Crikvenica 3, Opatija 1, Krk 2, Cres 2, Čabar 2)
Ličko-senjska	8 (Gospić 6, Senj 1, Korenica 1)
Virovitičko-podravska	8 (Slatina 6, Orahovica 2)
Požeško-slavonska	15 (Požega 10, Pakrac 5)

Brodsko-posavska	4 (Nova Gradiška 3, Slavonski Brod 1)
Zadarska	1 (Gračac 1)
Osječko-baranjska	5 (Đakovo 3, Beli Manastir 1, Našice 1)
Vukovarsko-srijemska	1 (Vukovar)
Istarska	15 (Poreština 11, Bujština 3, Bužeština 1)
Splitsko-dalmatinska	5 (Hvar 2, Vis 3)
Dubrovačko-neretvanska	4 (Metković 2, Lastovo 2)
Ukupno	150

Nestala naselja srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj

Promatramo li razloge nestajanja naselja srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj možemo ih podijeliti u nekoliko kategorija. Najčešća kategorija nestajanja naselja srpske nacionalne manjine jesu ratna razaranja u posljednjem ratu. Ratnim razaranja bila su ponajviše izložena sela u zapadnoj Slavoniji u koja se nakon posljednjeg rata nitko više nije vratio. Radilo se uglavnom i o vrlo izoliranim naseljima na obroncima slavonskih brda u kojima su i prije posljednjeg rata uslijed demografskih gubitaka u Drugom svjetskom ratu živjeli tek malobrojni stanovnici. Spomenimo samo sela na sjevernim obroncima Psunja koja su stradala u etničkom čišćenju Psunja u zimu 1941./1942. (Bjelajci, Cicvare, Lipovac, Grahovljani i Jakovci) te naselja u zapadnom dijelu Požeške kotline gdje je 1991. napravljeno etničko čišćenje (naselja Amatovci, Bogdašić, Kamenska, Kamenski Šeovci, Kruševo, Mrkoplje, Vranić, Klisa, odnosno u novogradiškom kraju Golobrdac, Opršinac i Sinlije). U listopadu i početkom studenog 1991. godine u akciji Otkos ispražnjena su sela u okolici Đulovca i Sirača (Bastajski Brđani, Stara Krivaja, Bastajski Brđani i Gornji Borki), a u prosincu iste godine sela u okolici Voćina (Lisičine, Kuzma, Dobrić, Đuričić, Popovac) i u okolici Orahovice (Prekoračani i Krasković). I ostala sela u zoni između Slatine, Daruvara i Grubišnog Polja, u kojima danas žive tek pojedinci, bila su 1991. potpuno ispražnjena. Naselje Borojevci na

zapadnom dijelu Đakovštine nestalo je nakon potresa 13. travnja 1964. godine, od kada su tamošnji stanovnici počeli seliti intenzivno u druge zone (tom prilikom je nestalo i selo Crni Potok kod Slavonskog Broda). Na području Korduna nestalo je nekoliko naselja srpske nacionalne manjine (Sadilovac, Koranski Lug, Rabinja, Jamarje, Selakova Poljana, Gornji Poloj i Novi Dol). Sva naselja su funkcionirala do posljednjeg rata, a nakon akcije Oluja stanovništvo se više nije vratilo. Najteže je prošlo naselje Sadilovac koje je već u Drugom svjetskom ratu demografski stradalo. Naime, ondje su ustaše 31. srpnja 1942. godine poubijali više stotina mještana te na taj način onemogućili daljnji demografski razvoj sela nakon rata. Na Baniji dva su naselja srpske nacionalne manjine nestala nakon posljednjeg rata. Radi se o selima Kobiljak i Gornje Jame. Kobiljak se nalazi izoliran uz granični pojas s Bosnom i Hercegovinom u općini Dvor, na zapadnim obroncima Zrinske gore, dok su Gornje Jame, nedaleko utoka rijeke Gline u rijeku Kupu, bile u vrijeme rata smještene na prvoj liniji fronta. U Gornjim Jamama (koje su bile nacionalno mješovito naselje) počinjen je ratni zločin nad hrvatskim stanovništvom. U Lici su nestala tri srpska sela: Kozjak, Drenovac Radučki (u Ličko-senjskoj županiji) i Duboki Dol (u Zadarskoj županiji). Sva tri naselja nestala su nakon akcije Oluja. Neka su naselja nestala uslijed iseljavanja stanovništva. Takav je slučaj s dva mala naselja u Gorskom kotaru u blizini Vrbovskog (Međedi i Gornji Vukšići). Naselja su nestala zbog prometne izoliranosti u planinskom dijelu nekadašnje općine Vrbovsko. Da su i ta naselja nekada živjela govori činjenica da su u Međedima 1880. godine živjele 44 osobe (tada ih je bilo najviše), a u Gornjim Vukšićima, koji se kao naselje iskazuju od 1948. godine bilo je najviše 15 stanovnika. Međutim, raspravljajući o izoliranim selima potrebno je spomenuti Selakovu Poljanu, naselje u blizini Vojnića u Petrovoj gori koje je udaljeno od Krstinje, nekadašnjeg općinskog središta 5 kilometara, a koje je 1921. godine brojilo 176 stanovnika. Izumiranju stanovništva Selakove Poljane pridonio je i Drugi svjetski rat, ali svakako je činjenica da je stanovništvo napustilo ovo izolirano mjesto zbog udaljenosti od općinskih središta (Vojnić, Velika Kladuša), nemogućnosti privređivanja i općenito teških uvjeta života.

Tablica II. Popis nestalih naselja s relativnom ili apsolutnom srpskom većinom i broj stanovnika između 1857. i 1981. godine²

Naselje	1857	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981
Gornje Jame ³	-	-	-	-	-	-	-	-	220	211	181	127	83

² Podaci su preuzeti iz M. Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.- 1971.*, Zagreb 1979. i sa www.dzs.hr.

Kobiljak ⁴	392	426	423	519	558	562	521	500	278	263	268	221	186
Rabinja ⁵	-	-	-	-	-	-	-	-	150	162	155	105	-
Gornji Poloj	86	85	95	104	94	107	114	135	112	114	97	79	59
Novi Dol	64	76	84	92	91	84	72	77	45	46	36	25	15
Jamarje	366	247	195	182	169	148	157	179	96	104	95	90	95
Koranski Lug ⁶	210	212	180	211	197	188	180	166	69	31	32	96	0
Sadilovac	744	946	822	746	770	602	560	636	169	191	183	145	114
Selakova Poljana ⁷	55	62	61	70	80	140	176	101	49	62	66	27	16
Bastajski Brđani ⁸	179	215	217	405	693	310	303	296	238	247	259	192	126
Stara Krivaja	189	415	147	229	291	263	222	274	153	170	159	116	53
Velika Klisa	392	408	327	474	514	624	509	517	419	358	328	265	190
Gornji Borki ⁹	149	147	118	362	565	1002	610	486	257	367	332	198	114
Gornji Vukšići ¹⁰	-	-	-	-	-	-	-	-	12	8	9	9	7
Međedi	42	40	44	51	44	29	31	24	33	30	17	27	1
Drenovac Radučki ¹¹	338	337	277	344	428	435	446	437	381	355	283	263	179
Kozjan	294	312	336	359	431	381	378	352	226	190	135	102	66
Krasković ¹²	275	277	265	298	373	463	453	501	422	431	360	242	165
Prekoračani ¹³	63	-	-	78	-	-	-	-	79	84	53	58	48
Dobrić ¹⁴	-	-	-	-	-	-	-	-	130	134	127	112	84
Đuričić ¹⁵	201	197	206	244	242	248	219	276	231	237	186	154	97
Kuzma	193	181	194	226	240	277	251	295	137	188	158	108	55
Lisičine	537	585	510	644	706	796	769	804	467	488	410	297	199
Popovac ¹⁶	268	253	245	319	322	382	342	359	149	174	144	87	50

³ Naselja Donje Jame i Gornje Jame iskazuju se od 1948. Do 1931. iskazivano je naselje Jame, za koje su podaci sadržani u naselju Donje Jame. Od 1900. do 1948. sadrži dio podataka naselja Gračanica Šišinečka, a u 1857. dio podataka za naselje Mala Solina.

⁴ U 1953. i 1961. iskazano pod imenom Kobiljak 2. Sadrži podatke za bivša naselja Prosinja od 1890. do 1948. te Kobiljak 1 u 1953. i 1961.

⁵ U 2001. nastalo izdvajanjem iz naselja Cvijanović Brdo. Kao dio naselja iskazuje se od 1948. U 1981. i 1991. podaci sadržani u naselju Cvijanović Brdo.

⁶ Do 1948. iskazivano je kao naselje, a od 1953. kao dio naselja.

⁷ 1857. i 1869. godine iskazivano je pod imenom Poljana.

⁸ Do 1900. iskazivano pod imenom Brđani, a od 1910. do 1981. Brđani Bastajski.

⁹ Iskazuje se s odvojenim podacima od 1890. Za 1857. iskazuje se pod zajedničkim imenom Borki, a 1869. godine zajedno su iskazani Gornji i Donji Borki te 1880. godine zajedno su iskazani Gornji, Srednji i Donji Borki. U 1900. godini sadrži i podatke za bivše naselje Javornik, a za Lisinu od 1900. do 1931. godine. U 2001. povećano za područje naselja Zaile.

¹⁰ Iskazuje se od 1948. kao dio naselja, a od 1953. kao naselje.

¹¹ Do 1900. iskazivano pod imenom Drenovac.

¹² Sadrži i podatke za naselje Šuma Gaj koji je u 1921. godini bio odvojeno iskazan.

¹³ U 1857. iskazano pod imenom Prekoračani. Do 1948. iskazivano kao dio naselja, a od 1953. kao naselje. Za 1869. i 1880. te od 1900. do 1931. podaci su sadržani u naselju Pušina.

¹⁴ Iskazuje se kao dio naselja u 1948., a kao naselje od 1953.

¹⁵ Do 1948. iskazivano pod imenom Đuričić.

¹⁶ Do 1900. iskazivano pod imenom Popovac, a od 1910. do 1971. Popovac Voćinski.

Bjelajci ¹⁷	236	297	263	235	270	318	265	324	142	151	171	114	61
Cicvare ¹⁸	-	-	-	90	108	114	85	121	58	78	65	39	15
Jakovci ¹⁹	160	190	144	140	158	178	163	202	155	174	170	108	60
Lipovac ²⁰	131	132	138	130	162	182	183	250	119	132	102	52	12
Srednji Grahovljani ²¹	-	-	-	-	-	-	-	-	192	203	196	127	60
Amatovci ²²	101	124	101	95	114	142	145	157	97	105	107	69	31
Bogdašić	116	161	154	178	200	210	188	226	112	122	92	38	17
Kamenska ²³	19	46	62	106	46	78	23	35	18	33	76	65	47
Kamenski Šeovci ²⁴	71	65	67	92	89	106	103	125	70	75	70	52	40
Kruševo	102	118	144	171	191	229	215	246	65	63	44	29	17
Mihajlije ²⁵	-	-	-	-	-	97	86	100	38	23	13	3	0
Mrkoplje ²⁶	183	199	202	193	224	187	174	217	102	100	85	29	5
Šušnjari ²⁷	103	109	105	125	137	171	153	187	19	46	27	8	4
Vranić	93	79	64	71	95	83	80	89	64	75	52	30	28
Klisa ²⁸	33	39	37	50	72	74	137	71	67	60	46	29	11
Golobrdac	165	188	204	230	251	242	206	218	125	113	114	93	64
Opršinc	47	187	171	164	168	186	170	185	127	136	103	79	55
Sinlije	42	48	44	69	48	76	61	76	86	82	77	70	41
Duboki Dol ²⁹	-	-	138	181	237	261	270	279	143	151	124	97	64
Borojevci	74	83	81	103	95	103	97	126	92	112	81	18	0
Čenkovo	185	234	213	257	263	379	329	413	161	174	136	75	21

Tablica III. Broj nestalih naselja s relativnom ili apsolutnom većinom pripadnika srpske nacionalne manjine na području pojedinih županija

Županija	
Sisačko-moslavačka	Dvor (1), Glina (1)
Karlovačka	Duga Resa (2), Vojnić (1), Slunj (4)
Bjelovarsko-bilogorska	Daruvar(4)
Primorsko-goranska	Vrbovsko (2)
Ličko-senjska	Korenica (1), Gospić (1)
Virovitičko-podravska	Slatina (5), Orahovica (2)
Požeško-slavonska	Pakrac (5), Požega (10)

¹⁷ U 1880. sadrži podatke za naselje Cicvare.

¹⁸ Iskazuje se od 1880., i to do 1948. kao dio naselja, a od 1953. kao naselje. U 1880. podaci su sadržani u naselju Bjelajci.

¹⁹ Jakovci do 1890. iskazivani pod imenom Jakobovci.

²⁰ Od 1910. do 1981. iskazivano pod imenom Lipovac Kusunjski

²¹ Naselja Donji Grahovljani, Gornji Grahovljani i Srednji Grahovljani iskazuju se pod tim imenom od 1948. Do 1931. iskazivano je bivše naselje Grahovljani, za koje su podaci sadržani u naselju Donji Grahovljani.

²² Do 1880. iskazivano pod imenom Amatovac.

²³ Od 1857. do 1900. i od 1953. do 1981. iskazivano pod imenom Kamensko, u 1910. pod imenom Bučko Kamensko, a u 1931. i 1948. Kamenska.

²⁴ Kamenski Šeovci se do 1900. iskazivali pod imenom Šeovci, a od 1910. do 1981. pod imenom Šeovci Kamenski.

²⁵ Iskazuje se kao naselje od 1910. Od 1981. do 2001. bez stanovnika.

²⁶ Do 1880. iskazivano pod imenom Mrkopolje.

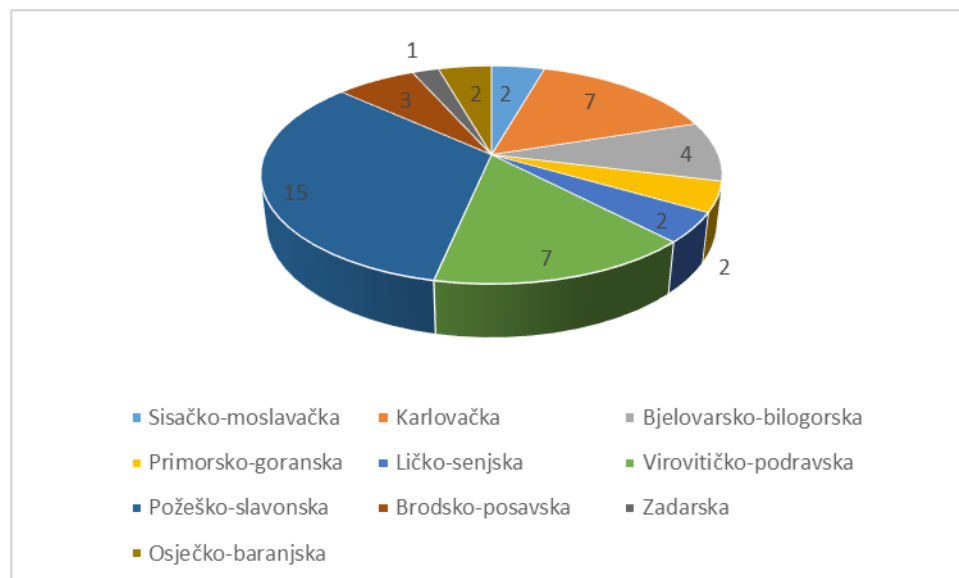
²⁷ Šušnjari se od 1910. do 1981. iskazuju pod imenom Šušnjari Kamenski.

²⁸ Klisa (Velika) se od 1910. do 1981. iskaziva pod imenom Klisa Požeška.

²⁹ Osnovano je kao samostalno naselje 1880. godine.

Brodsko-posavska	Nova Gradiška (3)
Zadarska	Gračac (1)
Osječko-baranjska	Đakovo (2)
Ukupno	46

Naselja s pretežno srpskim stanovništvom nenaseljena 2011. godine

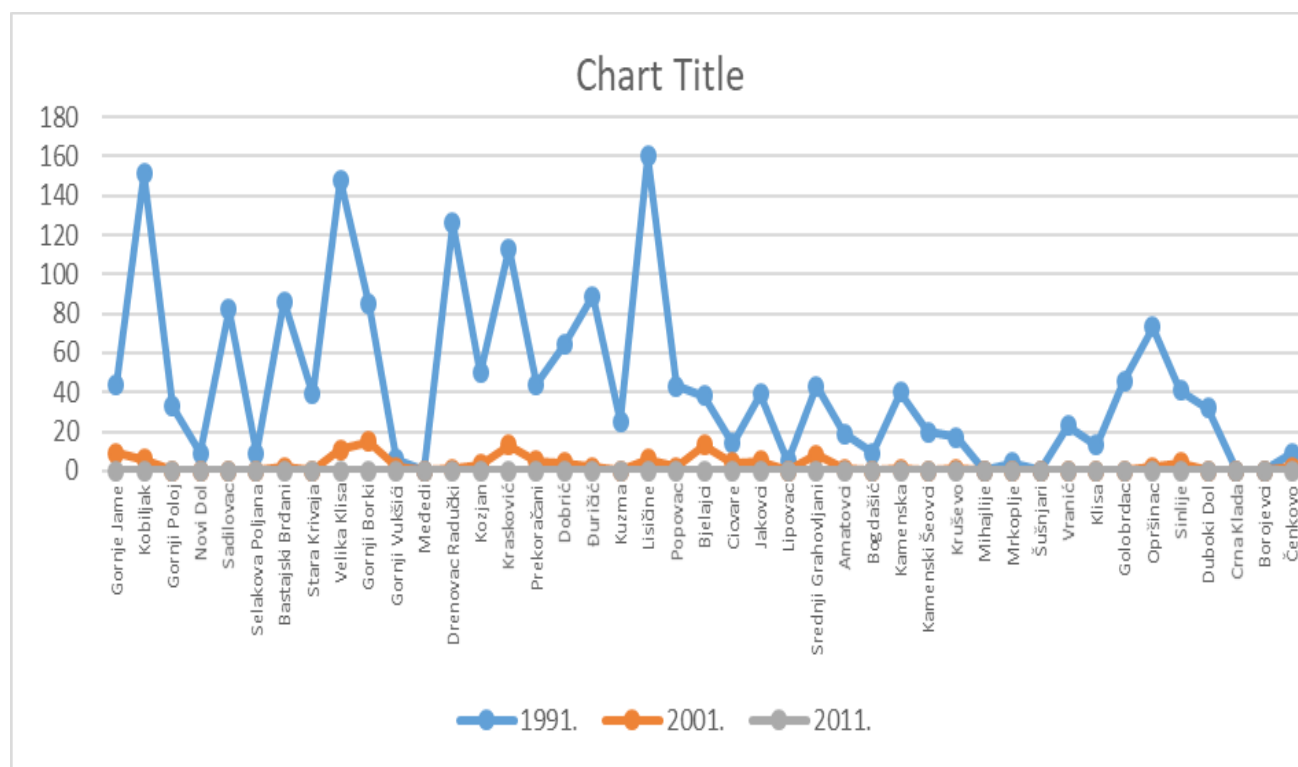

Tablica IV. Naselja pretežno nastanjena Srbima u kojima 2011. godine nije bilo stanovnika³⁰

	1991.	2001.	2011.
Gornje Jame	44	9	0
Kobiljak	151	6	0
Rabinja		0	0
Gornji Poloj	33	0	0
Novi Dol	9	0	0
Jamarje		9	0
Koranski Lug		2	0
Sadilovac	82	0	0
Selakova Poljana	9	0	0
Bastajski Brđani	86	2	0
Stara Krivaja	39	0	0
Velika Klisa	148	11	0
Gornji Borki	85	15	0
Gornji Vukšići	6	2	0
Mededi	0	0	0
Drenovac Radučki	126	1	0
Kozjan	50	3	0
Krasković	113	13	0

³⁰ www.dzs.hr. Jakov Gelo, Ivan Crkvenčić, Mladen Klemenčić i sur. *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske: 1880. - 1991. po naseljima*, Zagreb 1998.

Prekoračani	44	5	0
Dobrić	64	4	0
Đuričić	89	2	0
Kuzma	25	0	0
Lisičine	160	6	0
Popovac	43	2	0
Bjelajci	38	13	0
Cicvare	14	4	0
Jakovci	39	5	0
Lipovac	5	0	0
Srednji Grahovljani	43	8	0
Amatovci	19	1	0
Bogdašić	9	0	0
Kamenska	40	1	0
Kamenski Šeovci	20	0	0
Kruševo	17	1	0
Mihajlije	0	0	0
Mrkoplje	4	0	0
Šušnjari	0	0	0
Vranić	23	0	0
Klisa	13	0	0
Golobrdac	46	0	0
Opršinač	73	2	0
Sinlije	41	4	0
Duboki Dol	32	0	0
Borojevci	0	0	0
Čenkovo	9	2	0

Pojedinačni primjeri

Zato da bi ukazali na tragičnost nestajanja ovih naselja uzeli smo primjere nekoliko naselja koja su nestala. Selo **Sadilovac** kod Slunja nastalo je 1793. godine nakon što je svištovskim mirom područje oko Drežnika postalo dio Habsburške Monarhije. Naime, tada nastaju projektirana naselja Ljeskovac, Grabovac, Drežnik, Sadilovac, Vaganac i Rešetar. U Sadilovcu, čije se područje prostiralo na 2.800 jutara zemlje, bile su 33 kuće. Naselje je dakle nastalo planski, a kuće su bile građene po istoj špranci. U selu je 1826. godine podignuta i crkva Rođenja Presvete Bogorodice koja je bila velika i koja je bila parohijalna za Sadilovac, Vaganac, Lipovaču, Smoljanac, Irinovac, Grabovac Drežnik i Koranu (sve hrvatska sela osim Sadilovca). Naselje je 1869. godine imalo najviše stanovnika, njih čak 946, dok je broj stanovnika u posljednjem popisu stanovništva prije Drugog svjetskog rata iznosio 636. U vrijeme Drugog svjetskog rata u hramu su ustaše 31. srpnja 1942. ubili i zapalili 463 muškarca, žena i djece iz Sadilovca (361), Nove Kršlje (15) i Bugara (71) i Crnaje (6) (u susjednoj Bosni). Nakon Drugog svjetskog rata selo se demografski nije oporavilo. 1948. popisano je tek 169 stanovnika. Godine 1960. u ruševini crkve postavljena je spomen-ploča s imenima svih žrtava. Nakon mnogobrojnih peripetija koje su socijalističke vlasti radile zbog obnove hrama crkva je 1989. godine ipak obnovljena (ponajviše donacijama emigranata i zahvaljujući upornosti Gornjokarlovačke eparhije).³¹ U akciji Oluja je i malobrojno preostalo stanovništvo Sadilovca napustilo svoje kuće te se nikada nisu vratili. Danas u grmlju leži zapušteno groblje, a od zgrada je moguće još vidjeti crkvu te ruševine nekadašnje škole. Mjesto je pretvoreno u farmu koja i danas funkcionira. Vidljivo je da su mještani susjednih sela Sadilovcu **Koranski Lug**³² i **Jamarje**³³ masovno iseljavali u vrijeme socijalizma u naselje Indija u Vojvodinu. Koranski Lug je imao i osnovnu školu koju je do posljednjeg rata pohađalo 5-6 učenika. Iz Koranskog Luga bio je podrijetlom i Mile Devrnja, jedan od organizatora Cazinske bune 1950. godine. Od kordunskih nenaseljenih naselja spomenimo još i sela **Rabinju** koja se nalazi na slunjskom području nedaleko Stojmerića, a koja je dugo vremena iskazivana kao dio naselja Cvijanović Brdo i sela **Novi Dol Perjasički** i **Gornji Poloj** na barilovićkom području. Činjenica je da je odmah nakon Drugog svjetskog rata s područja nekadašnje Općine Perjasica pod koju su pripadali i Novi Dol i Gornji Poloj iselilo 1.499 stanovnika, odnosno 291 obitelj. Od toga je iz Gornjeg Poloja iselilo 15 obitelji, a iz Novog Dola sedam obitelji. Najveći broj stanovnika iz Gornjeg Poloja odselili su u Kljajićevo

³¹ O tome vidi u: HDA, Komisija za odnose s vjerskim zajednicama NR Hrvatske, kutija 149, 122/1960.; kutija 349, 182/15; kutija 277, 78/1989.

³² Podatke o Koranskom Lugu vidi u: I. Strižić, *Zločin bez kazne*, Zagreb 2010., str. 619-626.

³³ Podatke o Jamarju vidi u: I. Strižić, *Zločin bez kazne*, Zagreb 2010., str. 599-602.

(Sombor), u Pančevo i u Vukovar i okolicu, a Novog Dola u Kljajićevo.³⁴ Malo selo **Selakova Poljana** na vojničkom području samo je u vrijeme Drugog svjetskog rata dalo 9 boraca koji su poginuli u borbama s ustašama i Nijemcima te je imalo 75 žrtava fašističkog terora.³⁵ Posljednji stanovnici Selakove Poljane nestali su 1995. kada je jedan dio njih pobjegao pred akcijom Oluja, dok se neki koji su ostali na tome području vode kao nestale osobe.

Na Baniji u selu **Kobiljak** koje danas nema stanovnika, 1943. godine stradalo je 52 civila, a tijekom rata još 24 borca.³⁶ U 19. stoljeću u mjestu je živjelo više obitelji koje su nosile 17 različitih prezimena. Najveći broj prezimena su bili Ostojići (22 obitelji) i Stanari (17 obitelji).³⁷ Nakon Drugog svjetskog rata selo je izgubilo dio stanovništva zbog kolonizacije u Prigrevicu u Vojvodinu.³⁸ **Gornje Jame** na Baniji bile su nacionalno mješovito naselje. 11. prosinca 1991. srpske paravojsne formacije tzv. *Šiltovi* poubijali su u selu 15 preostalih Hrvata i Srbina Gojka Pavlovića, njihova susjeda koji se suprotstavio ubojstvu.³⁹ Od sela ništa nije ostalo osim napuštenog pravoslavnog groblja i spomen-obilježja ubijenim Hrvatima.

U Lici je nestao **Drenovac Radučki** koji se nalazio uz glavnu prometnicu između Gospića i Gračaca. Mjesto je nestalo nakon akcije Oluja 1995. godine, a danas je poznato po luksuznim kućicama za odmor.⁴⁰ **Kozjan** u općini Plitvička Jezera nalazi se uz makadamsku prometnicu koja spaja Čanak i Debelo Brdo. Osim ruševina kuća u selu postoji i farma konja. U Zadarskoj županiji u srcu Velebita stoji mjesto **Duboki Dol**. U njemu je do 1991. živjelo nacionalno mješovito srpsko i hrvatsko stanovništvo. Rodno je to mjesto Ličanina Marijana Matijevića, najjačeg čovjeka na svijetu koji je ondje rođen 10. siječnja 1878. i mjesto pogibije ravnokotarskog harambaše Ilije Smiljanića. Nedaleko Smiljanića bunara nalazi se kamen na kojem stoji natpis »Ilija Smiljanić 5.9.1654.« kojeg je označio dr. Ante Rukavina prije kakvih 40 godina.⁴¹

Lisičine kod Voćina koje su prije rata imale 160 stanovnika danas su također prazne. Naselje je nastalo u 16. stoljeću u vrijeme kada su Osmanlije držali Slavoniju. Hram u selu je podignut u 19. stoljeću, a selo je 1931. godine brojilo 804 stanovnika. Nakon Drugog

³⁴ P. Vranješ, »Ljudski gubici i materijalna šteta u narodnooslobodilačkom ratu od 1941. – 1945. godine« u: *Duga Resa, radovi iz dalje prošlosti NOB-., e i socijalističke izgradnje*, Karlovac 1986., str. 818-831.

³⁵ B. Romčević, »Ljudski gubici na području kotara Vojnić« u: *Kotar Vojnić u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji*, Karlovac 1989., str. 1119.

³⁶ Đ. Ostojić, S. Đermanović, »Na stratištima« u: *Dvor na Uni: od prijeslavenskog doba do naših dana*, Dvor na Uni 1990., str. 430.

³⁷ <https://www.poreklo.rs/2017/08/15/poreklo-prezimana-selo-kobiljak-dvor/>.

³⁸ arhiva.portalnovosti.com/2010/01/65-godina-od-savezne-kolonizacije-u-hrvatskoj-4.

³⁹ <https://narod.hr/kultura/11-prosinca-1991-gornje-jame-glina-strasan-zlocin-srba-nad-civilima-i-djecom>.

⁴⁰ <https://www.24sata.hr/lifestyle/u-srcu-like-prvi-susjedi-su-tek-na-kilometar-od-ovih-kucica-616438>.

⁴¹ <http://www.sv-mihovil.hr/clanci/posljednjim-putem-harambase-smiljanica/130.html>.

svjetskog rata selo se demografski nikada nije obnovilo budući da je teško stradalo tijekom 1941. i 1942. godine. U ratu je ubijeno 11 mještana civila te je poginulo 35 boraca. U ustaške i njemačke logore odvedena su 143 mještana. Tako je 1948. selo brojilo 487 stanovnika, a od tada je broj stanovnika u opadanju. Tijekom zime 1991./1992., u vrijeme kada su hrvatske snage zauzimale Voćin i okolicu, selo je u potpunosti napušteno tako da je 2001. godine brojilo svega 6 stanovnika. Prema posljednjem popisu stanovništva u selu, iako je turistički biser planine Papuk zbog smještaja Arboretuma, od sedamdeset prijeratnih kuća bilo obnovljeno tek njih petnaest u kojima nitko ne stanuje. Donedavno je selo bilo u potpunosti zaralo u gustu makiju. Šumarija je prošle i ove godine raskrčila raslinje oko zapuštenih kuća.⁴² Nestali su i **Prekoračani**, malo selo za koje više ne postoji ni putokaz, a u selu nije obnovljena niti jedna kuća. Na ulazu u selo, u gustom šumi, nalazi se maleno groblje koje očito posjećuju nekadašnji stanovnici Prekoračana. Do rata je pristup u selo vodio na istok od prometnice Slatinski Drenovac-Đuričići iza mosta na rijeci Vojlovici. Daleko od važnijih prometnica, bez ikakve infrastrukture stanovništvo Prekoračana je dugo bilo izloženo društvenoj i ekonomskoj izolaciji. Sedamdesetih godina izgradnjom makadam ceste i dovođenjem struje u selo dolazi do razvijanja naselja. Međutim, zbog udaljenosti od većih središta većina mladih je upravo tada napustila ovo selo. Prema popisu iz 1698. godine u selu je postojalo šest domaćinstava dok popis iz 1857. svjedoči da je selo imalo 63 stanovnika i da su svi bili pravoslavni Srbi. U selu su 1961. popisana 44 stanovnika, od čega su 41 bili Srbi. U selu su uglavnom živjele obitelji Nikolić i Bukvić. Djeca su osnovnu školu dočetvrtog razreda pohađala u Slatinskom Drenovcu, a od četvrtog razreda u Čačincima.⁴³

Malo selo **Krasković** smjestilo se na sjevernim obroncima Papuka između rijeka Vojlovice i Voćinke. Osim Srba u selu su živjele i obitelji mađarske nacionalnosti koje su ondje kolonizirane nakon Prvog svjetskog rata. Prije rata do Kraskovića se moglo doći iz Humljana i iz Pušine. Danas je pristup selu moguć iz Pušine. Krasković se spominje još u vrijeme Osmanlija kao naselje uz tvrđavu Mikleuš. Podaci iz 1858. pokazuju da je selo tada imalo 275 stanovnika, a da je stotinu godina kasnije 1961. imalo 360 stanovnika. Od 1961. do 1991. stanovništvo se raseljavalo tako da je 1991. u Kraskoviću ostala svega trećina predratnih stanovnika. Od toga ih je 78 bilo Srba, 14 Jugoslavena i 11 Mađara te 9 neopredijeljenih. Krasković nije imao hram, ali je pripadao drenovačkoj parohiji. Postojala je zvonara u naselju od koje se danas više ne vidi ni mjesto gdje je stajala. Sedamdesetih godina dvadesetog

⁴² O Lisičinama vidi u: M. Vasiljević-Čiko, *Putovanje kroz prazan drenovački i voćinski kraj sa sjećanjem na prošlost*, Zagreb 2017., str. 192-199.

⁴³ O Prekoračanima vidi u: M. Vasiljević-Čiko, *Putovanje kroz prazan drenovački i voćinski kraj sa sjećanjem na prošlost*, Zagreb 2017., str. 44-46.

stoljeća selo Krasković je dobilo makadamsku cestu, struju i seoski dom kulture. Najteže je bilo što naselje nije imalo školu, pa su djeca do četvrtog razreda putovala u Pušinu u školu, a dalje do osmog u Čačince. U Drugom svjetskom ratu naselje je više puta paljeno, a spomenik palim brocima koji je postojao do 1992. i na kojem su se nalazila imena poginulih boraca i žrtava terora danas više ne postoji. Selo je uništeno 1991., a danas se u naselju nalazi tek nekoliko obnovljenih kuća (obnovu su dobili Milutin Trninić, Savo Kovačević i Žarko Ostojić). Jedna obnovljena kuća u kojoj netko povremeno boravi je očito mađarska jer na njoj stoji natpis kako su »komšije« 21. rujna 1991. ondje ubili Mađara Ivana Nađa.⁴⁴

Selo **Đuričići** smjestilo se na pola puta između Slatinskog Drenovca i Gornjih Meljana. Milenko Vasiljević Čiko se prisjeća da je nedaleko sela stajalo golemo stablo hrasta koje je bilo živi svjedok svih događanja, a o kojem su se u narodu pričale anegdote i priče. Selo se spominje u drugoj polovini 17. stoljeća kao naselje s pravoslavnim stanovništvom koje je davalo stražu na rijeci Ilovi. Prema popisu iz 1698. Đuričići su imali pet srpskih kuća, a veći porast stanovništva uslijedio je u 19. i početkom 20. stoljeća. U Drugom svjetskom ratu selo je bilo spaljeno, a marva oteta. U ratu su Đuričići imali 18 poginulih boraca i 9 civilnih žrtava. Obnova sela je dugo trajala, a kada je došlo poboljšanja infrastrukture stanovništvo se počelo osipati. Sedamdesetih godina u Đuričić je dovedena struja, vodovod je proveden do svakog domaćinstva, a istovremeno je asfaltiran i put koji je povezivao Voćin i Slatinski Drenovac te je sagrađen i seoski dom. Sve obitelji u selu slavile su slavu Svetog Georgija, a parohijska slava sela bila su Duhovi (Dove). Najčešća prezimena u selu bila su Vučković i Kokić. Međutim, kao i kod prethodnih sela i ovdje su 1991. godine Srbi napustili svoja ognjišta, a selo je u potpunosti uništeno. U selu umjesto ljudi danas šetaju krave, a na zgarištima uništenih kuća postavljene su košnice s pčelama.⁴⁵

Dobrići su postali samostalno selo početkom druge polovice dvadesetog stoljeća. Do tada su se nalazili u sklopu sela Sekulinci. Školu nisu imali, pa su djeca iz sela išla u školu u selo Kometnik. Seoski dom kulture je izgrađen nakon rata, a sedamdesetih je uvedena i struja i seoski vodovod. Dobrići su 1961. godine imali 127 stanovnika u 38 domaćinstava. Najčešća su prezimena bila Kovačić, Zubić, Dobrić, Radmilović, Radanović i druga. U selu nije bilo crkve, a narod je na bogoslužje odlazio u crkvu Svetog Vaznesenja u selu Smude. Sva domaćinstva su slavila slavu Svetog Jovana, a jedino je domaćinstvo Nenadović koje je doselilo iz Sekulinaca slavilo slavu Svetog Stefana Dečanskog. Selo Dobrić je još u Drugom

⁴⁴ O Kraskoviću vidi u: M. Vasiljević-Čiko, *Putovanje kroz prazan drenovački i voćinski kraj sa sjećanjem na prošlost*, Zagreb 2017., str. 38-42.

⁴⁵ O Đuričićima vidi u: M. Vasiljević-Čiko, *Putovanje kroz prazan drenovački i voćinski kraj sa sjećanjem na prošlost*, Zagreb 2017., str. 48-54.

svjetskom ratu doživjelo veliku tragediju kada su ustaše 1942. pokupili 46 muškaraca i sve ih strijeljali u Voćinu. Selo je uz civilne žrtve imalo i 8 poginulih boraca. U posljednjem ratu selo je u potpunosti uništeno, a hrvatska je država obnovila tek tri kuće u naselju iako u njima danas nitko ne stanuje. Vida Dobrić je kuću dala u državno vlasništvo u zamjenu za zbrinjavanje u Domu za stare i nemoćne.⁴⁶

Popovac se nalazi sjeverno od prometnice koja vezuje selo Hum i Voćin. Uski prteni put nekada se odvajao za ovo selo kroz staru hrastovu šumu. Šuma se zvala Gaj, a budući da se nalazila blizu naselja stanovnici su cijelu jesen i zimu žirovali svoje svinje u njoj. Sredinom sedamdesetih godina šumarija je posjekla šumu, a za uzvrat selu sagradila makadamsku cestu. Popovac je bio podijeljen na Popovac i Mali Popovac, a zaseoke je razdvajalo polje Zdaruša. Već u šezdesetim godinama dvadesetog stoljeća Mali Popovci su ostali pusti. U naselju su najčešća prezimena bila Radojević, Popović, Novaović, Stojanović, Stojković, Radojčić i Marinčić. Iz Bosne su u drugoj polovici dvadesetog stoljeća doselile obitelji Ivanović, Simić, Samac i Petrušić. Popovac je očito staro selo koje je postojalo već u 17. stoljeću. U popisu iz 1698. vidljivo je da je naselje imalo četiri kuće, a od početka 18. stoljeća ulazi, kao i sva druga naselja u sastav Voćinskog vlastelinstva. Vlastelini su ovdje naseljavali Srbe iz sjeverne Bosne, pa je Popovac 1736. imao četrnaest kuća. Početkom dvadesetog stoljeća u selu je stajao zvonik koji je bio posvećen Nedjeleji Svetih Otaca. Selo nije imalo školu, iako je poslije Drugog svjetskog rata gradnja škole započeta, ali nikada nije završena. Selo Popovac je u vrijeme Drugog svjetskog rata izgubilo gotovo polovicu svojega stanovništva. U partizanskim jedinicama poginulo je osam boraca, a u ustaškim logorima 126 mještana sela koje je 1931. godine brojilo 359 stanovnika. Nakon 1995. godine u Popovac su se vratili samo Stojan i Bojana Mutavdžić. Stojan je ubrzo umro, a Bojana je otišla rodbini tako da je selo u potpunosti nestalo. Danas u selu stoji zapušteni seoski zvonik te uništeni partizanski spomenik.⁴⁷

Selo **Kuzma** dobilo je naziv po ruševinama stare crkve koja se nalazila nedaleko sela u vrijeme kada su pravoslavni stanovnici doselili u ove krajeve. 1698. godine selo je brojilo pet srpskih obitelji, a 1736. bilo je čak deset srpskih obitelji. Vrhunac naseljenosti bio je 1931. godine kada je broj stanovnika iznosio 295. Stradanja Drugog svjetskog rata svjedoče o nekadašnjoj veličini sela. Čak 107 civila stradalo je iz ovog malog mjesta, a selo je dalo i dvadeset boraca. Nakon Drugog svjetskog rata 1959. godine izgrađena je makadamska cesta

⁴⁶ O Dobrićima vidi u: M. Vasiljević-Čiko, *Putovanje kroz prazan drenovački i voćinski kraj sa sjećanjem na prošlost*, Zagreb 2017., str. 84-87.

⁴⁷ O Popovcu vidi u: M. Vasiljević-Čiko, *Putovanje kroz prazan drenovački i voćinski kraj sa sjećanjem na prošlost*, Zagreb 2017., str. 178-181.

do Lisičina, a selo je dobilo i područnu školu do četvrtog razreda. Izgrađen je i seoski dom te je dovedena struja do svake kuće. U selu se nalazio i mlin kašikar, a postojao je i veliki spomenik posvećen palim žrtvama i borcima iz Drugog svjetskog rata. Selo nikada nije imalo svoju crkvu, a parohijska slava sela bila je Sveta Nedjelja. Poslije Prvog svjetskog rata podignut je drveni zvonik od hrastovih trupaca koji se održao do druge poovine dvadesetog stoljeća. U selu je 1991. bilo 25 stanovnika u deset domaćinstava. Danas u Kuzmi nema obnovljenih kuća. Selom 'caruju' divlje svinje, a na nekadašnje naselje podsjećaju tek ograde pojedinih dvorišta koje izviruju iz bujnog raslinja.⁴⁸

Slična je situacija i sa selima u općini Đulovac, osobito sa selom **Starom Krivajom**, od kuda je u vrijeme Drugog svjetskog rata ubijeno više civila koji su u Novoj Krivaji pobacani u bunar. U Staroj Krivaji stoji tek nekadašnji seoski zvonik i uništeni spomenik žrtvama fašizma i palim borcima. U selo su 12. prosinca 1991. upali vojnici 127. virovitičke brigade, kao i u obližnje selo Velika Klisa, te je nakon toga naselje prestalo postojati. U nedalekoj Novoj Krivaji, kao i u drugim nekada 'srpskim' selima općine Đulovac naseljeni su Hrvati Janjevci s Kosova.

U **Velikoj Klisi**, koja je nekada bila veliko selo, tek broj jedine obnovljene kuće (br. 93) upućuje koliko je ovo selo bilo brojno. Veliki šumski bageri raskrčili su jedan dio šume koja je kao džungla okovala nekadašnje selo. Groblje koje se nalazilo na kraju sela nestalo je u krčenju šume. Naselje je sada interesantno samo arheolozima zbog arheološkog lokaliteta Budim koje se nalazi u ataru sela. **Bastajski Brđani**, koji se nalaze na asfaltiranoj prometnici također su raskrčeni u posljednjih par mjeseci. Međutim, ni tamo nitko ne stanuje, a zajedničko groblje Bastajskih Brđana i Velikog Miletinca ukazuje nekadašnje dobrosusjedske odnose.

U **Gornje Borke** kod Sirača nedavno se doselio jedan zaljubljenik u prirodu, a selo je i danas bez struje, pa čovjek uz pomoć solarnih kolektora može gledati televiziju i prati rublje.⁴⁹ Selo se nalazilo na asfaltiranoj prometnici koja je sada u vrlo lošem stanju, a razrušeni dom kulture sa spomenikom ukazuje da je i u Drugom svjetskom ratu selo dalo borce i teško stradalo.

A kako su nestala sela oko Požege, njih osam u okolici Brestovca i Velike? Krizni štab općine Požega donio je naredbu koja je stupila na snagu 29. oktobra 1991., a po kojoj je u roku od 48 sati trebalo evakuirati 26 precizno popisanih sela podno Papuka i Psunja. Krizni štab je takvu odluku pravdao riječima da je 'cilj evakuacije zaštita života civilnog stanovništva spomenutih

⁴⁸ O Kuzmi vidi u: M. Vasiljević-Čiko, *Putovanje kroz prazan drenovački i voćinski kraj sa sjećanjem na prošlost*, Zagreb 2017., str. 184-187.

⁴⁹ <https://bjelovarac.hr/najnovije/kraj-svijeta-gornje-borke-popularno-nazvane-kraj-svijeta-otkrivaju-stranigosti/>.

sela od sve učestalijeg borbenog djelovanja četničkih terorističkih snaga i jedinica Jugoslavenske armije'. No susjedna hrvatska sela, koja su se dodirivala sa nabrojanim srpskim selima, nisu bila obuhvaćena tako zamišljenom 'zaštitom'. U toj organiziranoj i od vlasti rukovodenoj evakuaciji civilna zaštita angažirala je pet autobusa za prijevoz ljudi i pet specijalnih vozila kojima je prebacivana stoka. Većina mještana krenula je za BiH, a dio se sklonio u sela Vrhovce, Čečavački Vučjak i Šnjegavić, koja su odbila naredbu o evakuaciji. U zoru 10. prosinca 1991. hrvatske jedinice iz Nove Gradiške i Slavonske Požege počele su napad na ta sela koja su pala bez otpora, a stanovništvo je krenulo u novi zbjeg. Tom prilikom stradavaju 42 mještana Čečavca, Čečavačkog Vučjaka, Jeminovca, Ruševca i Šnjegavića, među kojima i 24 žene. Samo u jednom danu, 10. prosinca, u Šnjegaviću i Čečavačkom Vučjaku ubijeno je 36 ljudi, prosječne starosti 60 godina. Većina tijela do danas nije pronađena.⁵⁰ Tada su nestala i sela u susjednoj Brodsko-posavskoj županiji u Općini Cernik: **Opršinci, Sinlije i Golobrdci**. U Opršincu i Golobrdcima ima nekoliko obnovljenih kuća dok u Sinlijama nije obnovljena niti jedna. Sela su potpadala pod parohiju u Čečavcu. U sela **Amatovci, Bogdašić, Kamenska, Kamenski Šeovci, Vranić, Klisa, Mihajlije i Kruševo** više se nitko nije vratio nakon rata, a pusta su ostala i sela Šušnjari i Mrkoplje koja su i ranije bila nenaseljena. Pet naselja u okolici Pakraca (Jakovci, Cicvare, Bjelajci, Lipovac i Srednji Grahovljani) stradala su u vrijeme Drugog svjetskog rata, a do kraja su uništena u posljednjem ratu. Selo **Bjelajci** je u Drugom svjetskom ratu izgubilo čak 67 stanovnika (najveći dio njih poubijan je u logorima), a selo je 1931. imalo 324 stanovnika. Nakon Drugog svjetskog rata selo je brojilo tek 142 stanovnika. Do Bjelajaca danas vodi loš makadamski put od srušenih Rogolja. Uz put je moguće naići samo na ograđene farme ovaca, a samo naselje Bjelajci na vrhu jedne od psunjskih kosa zaraslo je i označeno kao minski sumnjivo područje. U selu su obnovljene dvije kuće koje očito nikada nakon obnove nisu bile naseljene.⁵¹

Cicvare, smještene duboko u Psunju, tijekom Drugog svjetskog rata imale su 29 prvoboraca od kojih je 9 poginulo u ratu te sedam žrtava fašističkog terora. U Cicvare se nakon posljednjeg rata nitko nije vratio, a zaobišla ga je i obnova. Prema riječima jednog od stanovnika Cikota država je mještanima Cicvara ponudila objekte i obnovu u drugim naseljima zbog teškog pristupa selu i loše infrastrukture.⁵² Selo **Jakovci** imalo je u Drugom svjetskom ratu 32 prvoborca od kojih je 8 poginulo, dok je 29 ljudi iz sela pobijeno u ustaškim logorima. U selo je 1941. bilo 40 kuća. U Drugom svjetskom ratu izgorjelo je 25

⁵⁰ <http://www.p-portal.net/nase-stradanje-ostalo-je-nepoznato/>.

⁵¹ O Bjelajcima vidi u: D. Časić, L. Romanić, L. Krajnović i S. Prodanović, *Općina Bučje, Hronika 17 sela bučkog kraja*, Beograd 2005., str. 117-119.

⁵² O Cicvarama vidi u: D. Časić, L. Romanić, L. Krajnović i S. Prodanović, *Općina Bučje, Hronika 17 sela bučkog kraja*, Beograd 2005., str. 132-134.

kuća, 29 štagljeva i 35 staja. Danas u selu koje se nalazi na prtenom putu kojim može proći samo traktor ili džip stoje obnovljene tri kuće dok se tragovi ostalih ni ne poznaju.⁵³

Selo *Srednji Grahovljani* uništeno je u prosincu 1991. godine, a stanovništvo je izbjeglo u Srbiju, Bosnu i istočnu Slavoniju. U selu koje se nalazi daleko od glavnih prometnica stoje tek ruševine nekih kuća. I stanovništvo Bjelajaca, Cicvara i Jakovaca izbjeglo je u prosincu 1991. godine izvan svojih sela, a sela su postala prva linija.⁵⁴

I *Čenkovo* zapadno od Đakova je nenaseljeno. »Iz Čenkova vode tek putovi s dubokim vagašima kojima grabe šumari trupcima natovarenim kamionima. Za Drugog svjetskog rata protjerano, potom raseljeno, izumrlo... Danas o nekadašnjem životu u Čenkovu svjedoče tek dvije-tri ruševne kuće iz čijih okana izviruje visoka trava, stari bunar i zapušteni spomenik podignut žrtvama fašizma, na kojem je sada nacrtana šahovnica. Danas su čenkovačka prostranstva pašnjaci ograđeni električnim pastirima koji čuvaju stoku (za)kupca tamošnje zemlje, iz broskog kraja. A prema popisu iz 1931. selo je imalo 413 duša, već 1948. samo 161 mještanina i od tada mu je naseljenost u stalnom padu. Za Čenkovo kažu da je u Čarugino vrijeme bilo selo njegovih jataka... Većinom s pravoslavnim življem i nešto katolika, živjelo je svoju uhodanu svakodnevicu sve do Drugog svjetskog rata.

Rođeni Čenkovčanin, čiji su preci u selu bili starosjedioci, Stanislav Simić (85), danas je korisnik Doma za starije i nemoćne u Đakovu. Djetinjstva u Čenkovu dobro se sjeća.

– Pamtim 1941. po pokrštavanju našeg sela. Ne bi' znao za '41. da nije toga bilo... Otac je im'o dosta marve... Im'o sam deset godina, a moj stariji brat Živko 19. Bio sam živo dijete - kaže starina Stanislav i pokazuje ožiljke na glavi i nozi od ozljeđivanja u dječjoj igri još iz '41. A onda je stigla '42., koja će trajno odrediti sudbinu sela.– Dvije su tu okolo vojske, partizani i ustaše. Predsjednik sela tada je rekao: Dvije vlasti, a koju slušati? Rečeno je da nas pokrštene neće ni'ko dirati. Bilo je i par domobrana u selu... Kad jednog jutra upade vojska, ustaše, i pokupiše sve iz sela. Pokupilo sve, i novorođenčad. Ostala u selu samo jedna žena šta j' već bila mrtva. Krenuli od Čenkova pa do Majara, pa u Đakovo. Već je bio mrak, pa na Vašarište. Tu su nas već čekali teretni vagoni. Da je to ne'ko znao, mislio bježat..., moglo je polak ljudi uteć. Al' ni'ko nije mislio bježat, nit da će to bit... Kažu, idete u Srbiju. Sve žedno, vrućina..., sve je to išlo do Okučana - prisjeća se Stanko.

Ovisno o dobi i spolu, nastavlja, razdvojeni su na razne strane – žene za rad u Njemačkoj, djeca na svoju stranu, među njima i Stanislav s mlađim bratom, a stariji i otac završavaju u

⁵³ O Jakovcima vidi u: D. Časić, L. Romanić, L. Krajnović i S. Prodanović, *Općina Bučje, Hronika 17 sela bučkog kraja*, Beograd 2005., str. 142-144.

⁵⁴ *Prilozi za monografiju sela Donji Grahovljani*, Donji Grahovljani 1977.

Jasenovcu. - Nisu se vratili, a mi o njima nikad ništa doznali nismo. Jer muške sposobnjake su odvajali - prisjeća se Stanko, kao i Stare Gradiške, do koje su iz Okučana išli pješice.

– Na vrućini se padalo u nesvijest. A ondje Židovi, Cigani..., to nije bilo za gledat... Mama i sestra otišle su u Sisak. Ni'ko ni za kog nije znao... Ja sam s bratom završio u Zagrebu. Sjećam se barake, spavali smo na slami, davali su nam jesti iz drvenih tanjura, s drvenim kašikama... Bilo j' tu dosta djece iz Čenkova, Paučja, Nabrđa... U podne je pucao top... Dolazile žene iz Zagreba i drugih mjesta da uzmu sebi dijete koje im se sviđa. Kod mene dolazile na dan i dvije, al' brat se drži mene i plače. A one oba ne mogu uzet. “Mi bi' samo vas uzeli”, govorele su meni. A onda su dosta nas djece iz Zagreba vratili... - prisjeća se djetinjstva prekinutog ratom Stanislav, koji je kući vraćen te iste, 1942., godine, kada se vraćaju i majka i sestra, ali otac i stariji brat više nikada... Dosta je Čenkovčana danas u Šidu, Rumi, Batajnici, Zemunu... Posljednji koji su živjeli u Čenkovu bili su bračni par Gajić. Kada je supruga umrla djed je otišao sa sinom i nikada se više nije vratio u svoje selo.«⁵⁵ U *Borojevcima* nedaleko Čenkova se broj stanovnika počeo naglo smanjivati nakon potresa od 5,6 stupnjeva Richterove ljestvice 1964. godine tako da se selo ispraznilo sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća.⁵⁶

Spomenimo još i sela koja se više ne spominju u popisima, a koja su nestala šezdesetih godina dvadesetog stoljeća kada su formirani vojni poligoni Slunj i Gašinci. Tada su mještani Zbijega, Vrela Mrežnice, Tobolića i dijela Močila zauvijek napustili svoja sela, baš kao i malobrojni preostali mještani Velikog i Malog Nabrđa. Naime, država je platila mještanima i otkupila njihove kuće te je na taj način oduzela veliki teritorij i pretvorila ga u Vojni poligon. Crkve su ostale, a zidovi kuća su srušeni ili pretvoreni i mete za gađanje. Danas još samo preostali hramovi zarasli u visoki korov i travu svjedoče da su i na tim područjima živjeli Srbi.

Zaključak

Osnovna metoda istraživanja nestalih srpskih naselja u Hrvatskoj zasniva se na terenskom obilasku napuštenih naselja, odnosno na istraživanju prošlosti tih naselja i njihovih stanovnika. Rad u arhivima sasvim sigurno bi donio niz zanimljivih dokumenata o življenju i nestajanju sela, a istraživanje starih karata također bi omogućilo doznavanje vrijednih podataka o prostoru nekadašnjih naselja. Cilj istraživanja je također pronaći još žive svjedoke koji su rođeni u tim naseljima koji bi mogli dati iskaz o tome kako je naselje nekada živjelo,

⁵⁵<http://www.glas-slavonije.hr/303224/4/Napusteno-Cenkovo-cuvaju-elektricni-pastiri-po-bivsim-dvoristima-pase-stoka>.

⁵⁶ <https://www.radio-djakovo.hr/2011/07/naselja-bez-ijednog-stanovnika>.

odnosno kako je nestajalo. Statistički podaci o broju stanovnika tih naselja govore o nekada velikim naseljima koja su nestala uglavnom uslijed ratnih zbivanja na našim prostorima. Drugi svjetski rat je uvelike utjecao na smanjivanje pojedinih naselja, a Domovinski rat je uglavnom uradio da su naselja nestala. Mala brdska naselja Slavonije, Korduna, Like i Banije u kojima je živjelo staro stanovništvo uništena su u ratnim sukobima 1991. ili 1995., a stanovništvo je izbjeglo u neke druge zemlje, uglavnom u Bosnu i Hercegovinu i u Srbiju, a mladi se nisu odlučili vratiti. Naime, ova su naselja bila izolirana i infrastrukturno zaostala (izvan asfaltnih puteva i bez vodovodne mreže) te se nakon ratnih razaranja nitko više nije želio vratiti u pusta sela i započeti život iznova. Mladi ljudi više nisu mogli pronaći zaposlenja u opustošenim krajevima, a njihova nacionalna pripadnost srpskoj manjini sasvim sigurno im nije koristila u traženju zaposlenja. Naselja su se tako nakon 28 ili 24 godine od razaranja pretvorila u džunglu, a ostali su prohodni tek glavni putevi kroz nekadašnja mjesta. Kod nekih mjesta ne postoje ni natpisi na ulazu u selo, a na mjestu sela Kuzme neupućeni posjetitelj uopće ne može zaključiti da je nekada postojalo naselje. Divlje životinje zagospodarile su tako nekada pitomim selima Banije, Korduna i zapadne Slavonije, a tek pokoje napola održavano groblje ukazuje da su ljudi ovdje nekada živjeli. Također treba reći da novo stanovništvo (Janjevci u zapadnoj Slavoniji i Hrvati i Bošnjaci iz Bosne na Kordunu) zna gdje su sela nekada stajala, ali je nezainteresirano za njihovu obnovu, odnosno za ponovno naseljavanje. Tek pokoji od njih na ataru nekadašnjih sela drži pčele ili je zakupio teren na kojem uzgaja stoku (ovce i krave najčešće). Čudno je kako sva ta nekada lijepa naselja sada liče jedna na druga i kako je teško zamisliti da su u njima nekada živjeli ljudi. Pronalaženjem starih fotografija, dokumenata i ljudi koji su nekada živjeli u tim selima i bilježenjem njihovih priča ostala bi barem sačuvana uspomena na nekadašnji život danas nestalih sela. Ukoliko bismo te priče zapisali otrgnuli bismo od zaborava nestala, mrtva sela i ukazali na važnost čuvanja tradicije bivanja Srba u ovim krajevima.

Summary

In Croatia, according to the latest census of 2011 there are 150 uninhabited settlements. There are also 40 settlements in which only one resident lives and 58 villages with only two inhabitants. Over the past eight years, some of these settlements have also completely disappeared. Observing the national structure of uninhabited settlements in the Republic of Croatia it is possible to establish that 45 settlements were inhabited completely or predominantly by Serb population. Reasons for

leaving the settlement in time before 1991 are different. In this paper will be observed disappearance of certain settlements, and author will try to present the typology (according to the reasons for disappearance) of missing settlements of the Serbian national minority in Croatia.

Key words: Serbian national minority; Serbs; Croatia; uninhabited settlements